

᠑ᠶᠠᠮᠡᠮᠡ

البيبي^ء

البيبي

ӘЛІПБИ

Älɪɓbi

ЭНЦИКЛОПЕДИЯЛЫҚ
АНЫҚТАМАЛЫҚ

ARDA+7

Алматы
2020

*Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігі
Тіл саясаты комитетінің тапсырмасы бойынша
«Қазақстан Республикасындағы тіл саясатын іске асырудың
2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы»
аясында шығарылды*

Құрастырушылар алқасы: Е. Тілешов, Л. Есбосынова, Н. Аитова,
С. Омарова, Б. Ысқақ, Г. Мамырбек, А. Қожахмет (жауапты редактор)

Ә55 ӘЛПБИ. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Арда+7», 2020. – 368 бет.

ISBN 978-601-7355-75-3

Энциклопедиялық анықтамалықта әліпби, емле және дүниежүзіндегі жазу түрлері мен тілдің дыбыстық жүйесіне қатысты терминдер қамтылған. Жазудың тарихы, даму үрдісі және қазіргі күйі туралы мол мәліметтер топтастырылған. Сонымен бірге тіл білімі ғылымының осы салалары бойынша еңбек жазған ғалымдар туралы да деректер берілген.

Кітап ғалымдарға, әдіскерлерге, тіл саласының мамандарына, оқытушыларға, студенттерге, магистранттарға, докторанттарға, жалпы осы тақырыпқа қызығушылық танытқан барша қауымға арналады.

ӘОЖ 80/81
КБЖ 81.2-8

әліпбиіндегі барлық әріпті сақтай отырып, бұрын әліпбиде болмаған дауысты дыбыстар таңбасын да қосты.

Ацтек жазуы – Орталық Мексикада XVI ғасырға дейін қолданылған үнді тайпаларының жазуы. А.ж. сипаты жағынан пиктографиялық және иероглифтік болды. Деректерде А.ж. ацтектерге көрші миштектерден алынуы мүмкін деген пікір бар. Пиктограммалардың орналасуында нақты жүйе жоқ: олар көлденең, тік немесе қарама-қарсы бағытта орналасқан. Сурет араласып келген пиктографиялық жазуға әртүрлі таңбалар қосылып, белгілі бір ұғымды береді. XVI ғасырда испандықтар жаулап алғаннан кейін ацтектер мәдениеті латын графикасына негізделген испан әліпбиінде дамыды.

A a	B b	Ch	D	E	F	G	H
I	J	K	L	M	N	O	P
R	S	T	Tl	U	V	W	X
Y	'						

«Ашық хат. Емле мәселесі туралы тіл білімпаздарына, оқытушыларға, оқушыларға, барлық жазушыларға» – Қазақстан Орталық жаңа әліпби комитетінің «Еңбекші қазақ» газетінің 1929 жылдың 18-ақпандағы санында емлеге қатысты көпшіліктің пікірін жинақтау мақсатымен жарияланған хаты. Ашық хатта 1929 жылдың 20-наурызында Қазақстан оқу комиссариаты шақыратын білімпаздар съезіне дейін емле мәселелері талқылануы керектігін ескерте келіп, емлеге енген өзгерістер көрсетіледі: 1. Ұзын «ұу», «сұу», «асыулар» бір түрде (уу) жазылып, (жіңішке естілгенде де) бір түрлі үу жазылсын. 2. Бірнеше түбірден құралған бір мәнілі сөз (*бас алқа, от арба, жел-бау, көзі қорақты, жол соқты, ат сырау, қан сырау, күн елту, әр кім, бір жола, еш деңе*) тұтас жазылсын. 3. «Кенжеғыл», «Аяғөз», «кетпен», «жоңқа», Бұрамбай» сияқты бір мәнілі сөздердің ішіндегі дүдәмал дыбыс естілуінше жазылсын. 4. «Бір мәнілі сөз» деп қандай сөздерді айтуға болады? Кейбір дыбыстары жоғалып, екі түбірден кірігіп қысқарған сөзді айтамыз ба? Сөйлем ішіндегі мәнісіне (сұрауына) қарап, бір мәнілі деп табу керек пе? Болмаса басқа өлшеуіш бар ма? 5. Тұтас сөздің ішіндегі «з», «ж», «ш», «с» дыбыстары естілуінше емес, түбірінше жазылсын (*тас – тасша, таз – тазша, тәж – тәжша, ас – асша*). 6. Түбірдің дыбысына жалғау, жұрнақтың дауыссыз дыбысы ықпал етпесін (*түн түңгі* боп жазылсын, естілуінше *түңгі* боп жазылмасын). 7. *Л, р, у, й*-ден басталатын

сөздерде *ы, у* дыбыстары сөз басында дүдәмал естілсе жазылмасын. 8. Есімшенің «түн» жұрнағы (*баратүн, келетүн*) естілуінше «тін» боп жазылсын. «Үшін», «үркер» сияқты сөздерде *ү, ө, і, е* жазылсын. 9. Демеу жалғауының қосалқы қосымша сөздер (*гой, гана, дама, мен*) дыбыстары естілуінше, түбір сөздер сызықша мен айырылып жазылсын (*берді-гой, рас-қой, шақ-қана, жүрсек-те, алды-ма, келіп-бе, адам-мен, еп-пен*). 10. Сын есімді күшейтетін үстеу буындар (*қап-қара, оп-оңай*) естілуінше қосылып жазылсын. 11. «Ау», «ай» одағайлар сөзге тіркелгенде (*япырмау, жанымай*) бірге жазылсын, сөзден бұрын келгенде, бөлек жазылсын (*Ай, Асан*). 12. «Еке» (*аға, еке*) жұрнағы өзге жұрнақтарша түбірге бірігіп жазылсын (*ағаеке*). 13. Кейбір көмекші етістіктер (*бар, жүр, еді, ген, еді*) етістікпен бірге иә сызықшамен айырылып жазылсын. 14. «Сын», «сың» боп қысқарып айтылатын «соң» сөзге келгенде бірге жазылсын (*барғансоң, онсын*). Бұларды емлеге енгізіліп жатқан өзгерістер ретінде атай келіп, газет оқырмандарының осыған қатысты пікірлерін, өзге де ұсыныстарын сұрайды.